

ДЕЈАН Р. ГАШИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ

АНТИЧКИ МОТИВИ И МИТОЛОШКЕ РЕМИНИСЦЕНЦИЈЕ ВИЗАНТИЈСКОГ ИСТОРИОПИСАЊА XV ВЕКА (*Њреїледне нараїивне црїице*)

САЖЕТАК. Трагом формираних језикословних отисака о *ромеохеленском завештању*, „историчари пада“ – увек пажљиво и осмишљено – *їпрокова* ли су у властитим делима *савремену їрошлосї* кроз призму класичних предања (*нараїивним сликама, їоређењима, реминисценцијама, симболима*), непрестано и ламентом вапећи за узроцима због чега је у руке Османлија пао Константинопољ (1453). Такве списатељске конструкције, у коначности, представљале су заправо снажено веровање и истицање постојања *хришћанскої комонвелїа*, у којем би насловном темом рада спознавали и маркирали античке мотиве као фрагменте ромејског *колекїивної сећања* у историописању XV века, чији књижевни токови започињу и сви воде ка Константинопољу, којим је и оличе-

¹ dejan.gasic@pr.ac.rs

Текст чланка представља незнатно проширено саопштење прочитано на Међународној научној конференцији „Наука без граница 3“ (Косовска Митровица, Република Србија / 21–22. септембар 2019. године), у организацији Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Рад је примљен 25. децембра 2020, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 6. јула 2021.

но *посџање* и поступно *несџајање* средњовековног хришћанског света, али с непоколебљивом вером у његово политичко васкрсење.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: „историчари пада“; антички узор; наративне паралеле; Византија; Османско царство; XV век.

Током миленијумског постојања престоница Ромејског царства (324–1453) неретко је спазавала разорну силу и освајачку мотивисаност непријатеља пред својим снажним и несавладивим зидинама. Ипак, два пута је „престоница васељене“ пала у њихове руке. Првом приликом, 1204. године, Византија је освојена од стране учесника Четвртог крсташког рата, 57 година бивајући претворена у седиште ефемерне империје Латина. Истина, 1261. године, потомци цариградских изгнаника Никејског царства успели су да поврате Константинопољ, али не и његов политички сјај (Острогорски, 1969, стр. 407–416; Setton, I, 1991, pp. 85–106; Laiou, 2008, pp. 803–806). Проницљиво је, стога, у византологији, још на обзорју XX века закључено, иако је поновно освајање царујућег града на Босфору од стране Грка био бриљантан војни маневар, малаксало Латинско царство заменила је подједнако слаба грчка империја (Norden, 1903, p. 387). А у тој повесној сензацији о оживљавању Ромејског царства, чије се постојање не може замислити без Цариграда, векује много тога симболичног. Византијски источници постојано су подацима суздржани, лишени емоција, језгровити и скоро неприметно усамљени (Hunger, I, 1978, pp. 442–447), као да су *viri literati* XIII, те и XIV века – есхатологијом натопљених пера – оправдано наслућивали краткорочно политичко трајање обновљене „*δοιοιζαδране Имџерије*“ (Cankova-Petkova, 1980, pp. 83–93; Macrides, 2003, pp. 63–76). И заиста, последња епоха успона византијске цивилизације, чији су зачеци у науци окарактерисани синтагмом „*ренесанса Палеолоја*“, није била предодређена за вишестолетно постојање. Друга катастрофа из 1453. године, испоставило се, била је по Византију коначна, а дотадашње православно небо Константинопоља западали су оштри минарети Истанбула – нове резиденције османских султана (Philippides, Nanak, 2011, pp. 561–568). Политички аксиолошки обрасци и теолошка доктрина Ромеја да њихово Царство има централну улогу у космичкој драми – *предодређено да џреживи крај свих дана*, паралелно и с очигледним разорним историјским хришћанским крахом Балкана – наставили

су кроз другу половину XV века и гордо и потајно у разноликим стварностима да истрајавају, чак и као вид поствизантијског литерарног утопијског сна (Бибиков, Красавина, 1991, стр. 292; Ševčenko, 2011, str. 302–312; Nikolić, 2016, pp. 119–133).

Парадоксално и упркос поразној стварности Византије Палеолога (1261–1453), то је сновиђење било један од најсветлијих периода позновизантијске и поствизантијске културе, чији су одсјаји посебно видљиви у интензивном развоју историјске мисли и инхерентне свести о нераскидивој блискости и континуитету са наслеђем антике (Kaldellis, 2021, pp. 162–180). Четворица „историчара пада“ – Лаоник Халкокондил (око 1430 – око 1490 / ODB I, p. 407; PLP № 30512), Георгије Сфранцис (1401–1477/78 / ODB III, p. 1937; PLP № 27278), Кротовул са Имдроса († око 1470 / PLP № 13817; ODB II, p. 1159) и Дука (око 1400 – око 1470 / PLP № 5685; ODB I, pp. 656–657; LexMA III, pp. 1444–1445) – за разлику од њима савремене ренесансне хуманистичке историографије Запада, током и након сутона Византије, нису морали наново да *о̄ӣкривају* древна времена и разумевање историје као посебног вида *умей̄нос̄ӣи* (Cochrane, 1985, pp. 423–445). Бројне карактеристике – попут дијалогског размишљања, синтеза хришћанске културе, митолошких реминисценција, архаизације или транскрипције топонима и етнонима – биле су за поменуте историографе, чак и за оне писце у егзилу и веома удаљене од интелектуалног окружења царске метрополе, традиционални и живући елементи историографије (Moravcsik, II, 1983, pp. 128–129, 159, 246–248, 320; Πρίντζιπας, 1994, pp. 76–85). Подразумевано, те иако савременици – „историчари пада“, имају различита поимања византијског света и његове микрогеографије. Међутим, једно им је заједничко: спој поробљеног хеленства и хришћанства, који у коначности формира литерарну слику о позносредњовековном ортодоксном комонвелту – чији повесни токови започињу и сви воде ка ослобођењу Константинопоља.

Историчар Халкокондил, који у свом делу Ἀποδείξεις ἱστοριῶν описује у десет књига догађаје између 1298. и 1463. године, чак властито име Никола / Νικόλαος акронимом мења у Лаоник / Λαόνικος, не би ли и на личном примеру потврдио виталност хеленства (Kaldellis, 2012, pp. 111–136; Neville, 2018, pp. 313–315). Нимало зачуђујуће за писца који је рођени Атињанин, Хелени су, према његовом поимању, грчког порекла, те ову етничку одредницу искључиво користи за њему савремене Византинце. Цар је, стога, βασιλεὺς Ἑλλήνων или Βυζαντίου βασιλεὺς, позајмљеницу

Ромеји „вратио“ је Римљанима, те је западни цар Ῥωμαίων βασιλεύς, док је усамљено βασιλεύς наротивом резервисао искључиво за османског султана (Hunger, I, 1978, p. 486). Литерарна перспектива коју Халкокондил заузима заправо је представљање и описивање византијских непријатеља, прегледно се ограничавајући на неколико митолошких алузија и имена важних народа древне историје, почев од Асираца, Међана и Персијанаца (Chalc. I, ed. Darkó, 1922, pp. 20–24). Не без разлога, услед повесних парабола и литерарних паралела, у савременој византологији означен сликовитом синтаксичком целином – *нови Херодоџи*, пресликаним стилем и језиком Халкокондил је транспоновао древни сукоб Персијанаца и Грка у сажету и непомирљиву контраст супротних полова екумене XV века: *Хелени – варвари* (Markopoulos, 2000, pp. 205–216; Kaldellis, 2014, pp. 49–70), односно – велики сукоб хришћанства и ислама, док је породљавање Цариграда 1453. године ништа друго до освета Азије за хеленско освајање Троје (Chalc. I, ed. Darkó, 1922, pp. 166–176; Harris, 2003, pp. 153–170). Иако је Лаоникова епоха без имало наде по балканске хришћане, историчар је веома мисаоно полетан по питању будућности грчког народа и његовог језика, што је и дио круцијалан повод да у модерној и револуционарној Европи XIX века буде уврштен у зачетника *μεγάλη ιδέα* под туркократијом (Chalc. I, ed. Darkó, 1922, pp. 14–19; Веселого, 1960, стр. 43–49).

На својствен начин, иако жанровски веома удаљени од класичног византијског историописања – „Мемоари“ Георгија Сфранциса, познатији у науци под насловом *Chronicon Minus*, а који описују време од 1403. до 1477/8. године, не садрже Халкокондилову помирљивост и радозналост према другима, посебице према Латима (Loenertz, 1946, pp. 273–311; Laurent, 1951, pp. 170–171; Neville, 2018, pp. 302–308). Сматра се да је ауторова религиозност углавном разметљива, јер чим се писац посвети тумачењу земаљских (политичких) послова, он открива разборити рационализам и прагматично мишљење. Тако, расправљајући о изводљивости закључивања уније с католичком црквом, сви понуђени ауторови аргументи су чисто политичке природе (Красавина, 1967, стр. 147–150). Држећи да је лично зилотски веран ортодоксном римству, византијска попустљивост и лаковерност приликом потписивања црквене уније у Фиренци 1439. године, према аутору – пољуљала је и одрекла Византинцима истрајну изворност хеленства и хришћанства, а као резултат уследио је несудрживи Божији Гнев, који је као инструмент своје намере иза-

слао Турке да опседну и заузму Град, а народ поробе (Sfranze, *a cura di Maisano*, 1990, pp. 80, 142, 184–185). Свеприсутно уверавајући читаоца у властиту ортодоксију, за Сфранциса нема сумње да Бог у свом Промислу управља судбином света, док, с друге стране, препознаје удео и зле Тихи, која се уплиће и на искушења ставља људски живот и одлуке (Sfranze, *a cura di Maisano*, 1990, p. 60). Но, Свевишњи није спасио Константинопољ 1453. године, из ког разлога, не зна ни писац, или како наглашава – нити људи знају (Sfranze, *a cura di Maisano*, 1990, p. 142).

Критовулове *Исџорје*, које са османске тачке гледишта у пет књига проносе раздобље од 1451. до 1467, не крију патњу хеленског рода и задивљеност храбром смрћу последњег византијског владара Константина XI Палеолога у крвавом ропцу последње ромејске битке (Neville, 2018, pp. 308–309). Попут савременика и колеге по перу Халкокондила и Михаило је отиском пера желео да његово измењено породично име Κριτόπουλος одаје призивок древности. О посебности овог византијског писца уверава нас и чувени италијански хуманист Ђиријак из Анконе, који похвално бележи да је приликом сусрета са њим 1444. године пред собом видео прави дар бога Хермеса и најплеменитијег Имвиота (Reinsch, 2003, pp. 298–299). Међутим, Критовулова посебност, осим „свезнадарске“, садржала је и другачији литерарни поглед епохе, јер је писана из османске перспективе и управо педантније започиње 1453. годином и ступањем на цариградски престо Мехмеда II Освајача, у коме је историчар препознао великог автократора и василевса, цара царева, победоносца... и заправо таквим актуелним ставом и превасходним „Тукидидовим утицајем“ снажио је интелектуалну распрострањеност и веру о *translatio imperii*, од Асиро-Вавилонца, преко Египћана, Међана, Персијанаца, Хелена и Римљана, до Османлија (Critobulos, *ed. Reinsch*, 1983, p. 3; *Reinsch*, 2003, p. 302), апострофирајући у Фатиховој личности најпостојанији израз хеленског духа и особине „грчког султана“, јединог способног да премости јаз у неразумивању божанске и политичке нове стварности и природе између Истока и Запада, а сагледаног поређењем са Александром Великим и бројним римским царевима, уз пратеће и традиционалне изразе и описе византијске царске идеологије (Critobulos, *ed. Reinsch*, 1983, p. 90; Ανδριώτης, 1923, pp. 169–182). Критовул наглашава Мехмедову љубав према Цариграду, као и његову културну ревност Атини (σφοδρός ἔρως, или: ἔρως σφοδρός), наративно омогућавајући Освајачу да „посети“ Троју – у маниру носталгич-

ног водича који изузетно „познаје“ Хомера (Hunger, I, 1978, p. 297). Овде и у „Херодотовом духу“, литерарни поглед је усмерен на сукоб континената и освајање Византије као освету за некадашњу опсаду Троје (за упоредну слику и мотиве не само „историчара пада“: *Philippides*, Nanak, 2011, pp. 193–214). Упркос свему изреченом и латентно очекивано, из Михаилових одломака одјекује наративни и емотивни ехо љубави према прошлости свог народа, коме се аутор због приказа пропасти Византије извињава (Critobulos, ed. *Reinsch*, 1983, p. 37). Не без наведених аргумената и само у једном рукописном примерку, Критовулов историјски спис остао је научна непознаница све до средине XIX века, када је и пронађен у Топкапи палати, у граду у којем је и опортуно записиван (Raby, 1983, pp. 15–34; Koski, 2013, pp. 1–18).

Унеколико са више пажње, а у поредбеном сагледавању и сажимању литерарних слика „историчара пада“, задржаћемо се на садржини и концепту дела последњег списатеља у наведеном низу. Реч је о аутору коме је једино породично име (Дука) отргнуто од заборава, за разлику од личног, као и наслова његове сачуване историје, без прве и последње странице. У медиевистици, због описаних турско-византијских односа између 1341. и 1462. године, спис је препознат под ознаком *Historia Turcobyzantina* / *Βυζαντινοτουρκική ιστορία* (Hunger, I, 1978, pp. 490–494; Neville, 2018, pp. 298–299). Ове граничне године су допуњене кратким историчаревим белешкама. Прва започиње интерпретативним и сажетим дидлијским Постањем, а завршна година, описом прекинута у полуфрази – сутоном средњег века на Балкану (Reinsch, 2020, pp. 11–19). Суштински, историјски спис, извесно упућен преживелим ромејским племићима и хеленизованим круговима западних архоната, градацијски описује понор и пропаст Византије, уз кључне речи Септуагинте као водиље: постање, грех, пад, нестајање, крај... али крај који је оличен у новом почетку и завету са Богом (в. одредницу о LXX: ЛБЕ, 2018, стр. 394–397), у којем се „као у сну чека спасење“ од османског „вавилонског ропства“ (Καράλῆς, 1997, 58–64). У тој најави политичког васкрсења, Дукине речи постају опоре у одбрани хеленства и хришћанства, изразито и непомирљиво интониране анти-османским ставом. За њега је султан био *вук одевен у јајњећу кожу* / *ταῦτα καὶ ἔτερα τὴν ἀρνίου δорὰν ὑπενδυθεῖς ἔπραττε, λύκος ὢν καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως, ἀνῆιχριστῆ ἵρε ἀνῆιχριστῆα, унишῆιηῖελ Χριστῆα ἱασῆιρα, нейрија-шељ крсῆа, исῆински ученик Саῆане* (Ducas XXXIII, 12, LX, 5, ed. *Greci*, 1958, pp. 289, 381). Једино хришћански Римљанин може бити

василевс, док су сви турски владари били хегемони, односно локални управитељи, или тирани (уп. са Халкондиловим ставом: Chalc. I, *ed. Darkó*, 1922, p. 122). С друге стране, истакнимо, Дука је био фанатични присталица црквене уније, али искључиво као исходу политичке неминовности, те је Ромеје кршењем заклетви датих на Лионском (1274) и Фирентинском сабору (1439) задесила Божија и то праведна казна, оличена у Турцима (за поредбени однос Сфранциса и Дуке, в. Красавина, 1967, стр. 142–151; Гашић, 2020, стр. 193–202). Тиме стижемо до још једног концепцијског слоја историографа, да су поменути византијски грехови додатно оснажени најпре ступањем династије Палеолог на престо (1259), а потом незауоставивим низом грађанских ратова током XIV века (посебно о византијском „црном столећу”, Радић, I, 2000, стр. 182–190). Искуљење ће Ромеји засигурно задобити, уверен је Дука, нестанком Османлија са историјске позорнице, али се то може десити једино и под условом да истовремено нестане и владарска породица Палеолог (Ducas XLII, 14, *ed. Grecu*, 1958, pp. 399–401).

„Прорицање садашњице“, дакле, постаје преовлађујући, иако нимало стран мотив византијског списатељства након пада Цариграда (Flusin, 2006, pp. 353–373; Радић, II, 2000, стр. 79–81). Поредити и уносећи у своју историју библијски Јеремијин Плач због пада Цариграда, Дука је мишљења да је Свети Дух овом старозаветном пророку истодобно открио и речи које се односе на пад Другог, односно Новог Јерусалима (Ducas XLII, 14, *ed. Grecu*, 1958, p. 401; Nikolić, 2016, pp. 129–130). Истичемо ово из разлога што рашчлањивање догађаја и паралела са античком историјом и митологијом имају, у овом случају, две димензије, оштро и телолошким замислима исписане историчаревим пером. Османлијама је ампутиран сваки вид цивилизацијске узвишености, док је спасење и ромејско искупљење грехова једино могуће кроз библијски покајнички ламент, чијим се сузама једино могу умити голготска згаришта распетог Града, након што је по османској похари остао „пуст, мртав, наг, безвучан, без облика и лепоте“ (Ducas XLII, 1, *ed. Grecu*, 1958, p. 385).

На примерима, наведено, византијски историчар Дука је веома детаљан. Због породичне прошлости и литерарне блискости са Јованом Кантакузином, у чијем је лику Дука *post festum* препознао извршитеља казне над Палеолозима у грађанском рату четрдесетих година XIV века, његовог савезника емира Умура (господара Смирне), који губи своје поседе у Малој Азији борећи се

на европском тлу против „цариградског тријумвирата“, у надолазећим сукобима против Хоспиталаца за повратак поседа, упоређује са гладијатором из IV века и маркира га као другог Лаја, који чини том приликом и добра дела и подухвате (Housley, 1992, pp. 66–68). Реч је, наиме, о слици која кроз више опсега илуструје историчарево образовање. Храброг Лаја погубио је Нестор, уз благослов Димитрија, који управо након датих догађаја устрељен претрпљује мучеништво, али и завређује ореол светитеља и заштитника. Стога и не без разлога, Дука наредне реченице посвећене Умуру формилише патосом мучеништва, јер дожанско провиђење ... води и доводи све ствари на стирани управе... Таква је и Умурова смрт на зидинама Смирне (маја 1348), самосирелом ога њејим између његових одрва (Ducas VII, 3, ed. Grecu, 1958, p. 53). Свеприсутна Тиха у Дукином историописању изједначена је и скоро подједнако заступљена са поимањем Бога, што је заправо изразити хуманистички став који истински и нема превише додирних тачака, нити утицаја на ауторово православно одређење и сагледавање света (за сличности писатеља XV века: Ševčenko, 1961, pp. 167–186).

Са друге стране меридијана, а опет у борби против Турака, Дука је храброст хришћанских заповедника спреман да пореди с именима која важе за идеал ратништва и храбрости. Сваког хришћанског западног племића, одважног да преузме војни поход против Османлија, он пореди са другим Ахилејом или Хектором / ἄνδρα τολμηρὸν καὶ εὐκάρδιον καὶ πρὸς τὰ πολεμικὰ ἔτερον Ἀχιλλέα ἢ Ἑκτορα (Grecu, 1949, pp. 633–637; Mitsiou, 2011, pp. 209–230). Био би ово само благи увод у литерарни тон који задобија оштрији призив када год се историчар врати скицирању Османлија, или како наглашава „овом дивљем и бесрамном народу, плаховитог и похлепног као ниједан други, неумереног чак и у општењу, било са женама, мушкарцима или неразумним дићима“, народу – чијим је очима свака грчка или италијанска девојка виђена као Афродита, или Семела / εἰ Ἑλληνίδα ἢ Ἰταλὴν ἢ ἄλλην τινὰ ἑτερογενῆ προσλάβηραι ἢ αἰχμάλωτον ἢ αὐτόμολον, ὡς Ἀφροδίτην τινὰ ἢ Σεμέλην ἀσπάζονται, док су на жене из њиховог народа гледали као на медведе или хијене / τὴν ὁμογενῆ δὲ καὶ αὐτόγλωτον ὡς ἄρκτον ἢ ὕαινα βδελύττοντες (Ducas IX, 1, ed. Grecu, 1958, p. 59; Hunger, I, 1978, p. 493). Све је ово исписано због договореног венчања Кантакузинове кћери Теодоре и Орхана из 1346. године, када је, како тврди век доцније Дука, емир због ове вести у најави био одушевљен попут дика којег је у главу ударила паклена лет-

ња врућина, те покушава, али не може да се напије хладне воде. Орханова свадбена поворка је, нимало дакле изненађујуће, као и његови пратиоци, упоређена са Хароном (Ducas IX, 1, *ed. Grecu*, 1958, p. 59). Сличан портрет резервисан је и за свиту султана Мехмеда II Освајача, изједначену са дивовима, а чије руке поседују подједнаку грубост и суровост потцртане митолошке слике. И управо са тако застрашујућим изгледом везира и сатрапа – тиранин је и ушао у Град (29. маја 1453), сејући једино страх, уз додатну пратњу робова гутача ватре и стрелаца бољих од Аполона / ἔχων ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν τοὺς αὐτοῦ δούλους πῦρ πνέοντας, πάντας τοξότας ὑπὲρ τὸν Ἀπόλλωνα. Тог султана Фатиха, који је наредио да се бродови вуку преко сувог копна до Златног рога, Дука је надаље вредновао способнијим од Ксеркса, уз цитат који издвајамо:

Ксеркс је премостио море и његова огромна војска је прешла преко њега као преко копна. Али, овај нови Македонац / ὁ νέος Μακεδών, који је, ја мислим, последњи тиранин његове лозе, претворио је земљу у море и пренео бродове преко врхова дрда као да су они таласи. Било како било, премашао је Ксеркса / ἀλλ' ὑπὲρ τὸν Ξέρξην οὗτος. Овај потоњи је прешао Хелеспонт да га срамно потуку Атињани. А овај први, прешавши земљу као да је вода, поробило је Ромеје и освојио праву златну Атину / τὰς χρυσᾶς ὄντως Ἀθήνας, царицу градова која краси овај свет / τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων εἶλεν.

(Ducas XXXVIII, 8, *ed. Grecu*, 1958, p. 339).

Прегледно заокружујући приповест о четворици историчара, потребно је напоследку истаћи да, иако су они политички и идеолошки били различитих схватања, заступајући одређену како политичку тезу, или верску политику, заједнички именовитељ им остаје грчки патриотизам, у чијем се погледу Константинопољ подједнаком изоштреношћу указивао као центар васељене, почетак и крај историје, њихова отаџбина и без обзира на бројне алузије и паралеле са античким полисима, резистентно – као Нови Јерусалим. „Пораз хришћанског Бога“ унутар цариградских бедема никако другачије, према њима, није ни могао бити објашњен – осим позивањем на библијска казивања пророка Исаије о Навуходоноровом освајању Јерусалима и вавилонском сужањству (Matschke, Tinnefeld, 2001, pp. 233–244; Philippi-des, Nanak, 2011, pp. 214–231; Vryonis, 1991, 5–14; Smarnakis, 2015,

pp. 211–234). Другим речима, ни моћни вавилонски владар, самим тим ни османски султан нису ништа друго до средство у Божијим рукама, које држе и светлост и таму – истом мером кажњавају како Израил, тако и Ромеје због почињених грехова (о литерарним и библијским паралелама: Conostas, 2021, pp. 112–113, 121–124). Стога су дела „историчара пада“ непосредно посвећена будућим генерацијама Хелена – на којима је небеса достојан задатак да поврате царујући град, док се књижевношћу – попут опорукe – сажимају и указују путеви ка безвременом континуитету политичког и културног простора хеленства и хришћанства, простора у којем је Византија једино била способна да препозна и обнови властиту непропадљивост.

-
- СКРАЋЕНИЦЕ
- ЛБЕ Лексикон библијске егзегезе (прир. Р. Кубат, П. Драгутиновић). Београд 2018.
- LexMA Lexikon des Mittelalters, vol. I–IX, Stuttgart 1980 - 1998.
- ODB The Oxford Dictionary of Byzantium, vol. I–III, ed. A. P. Kazhdan, New York - London 1991.
- PLP Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, Wien 1976 sq.

-
- ИЗВОРИ
- Chalc. – Laonici Chalcocandylae Historiarum Demonstrationes, I–II, ed. E. Darkó, Budapestini 1922.
- Ducas – Ducas, Historia Turco-Byzantina (1341–1462), ed. V. Grecu, Bucharest 1958.
- Sfranze – Giorgio Sfranze, Cronaca, a cura di R. Maisano, Roma 1990.
- Critobulos – Critobuli Imbriotae Historiae, ed. D. R. Reinsch, Berlin - New York 1983.

-
- ЛИТЕРАТУРА
- Бибиков, М. В., Красавина, С. К. (1991). Некоторые особенности исторической мысли поздней Византии. У: Г. Г. Литаврин (ред.), *Культура Византии. III: XIII – первая половина XV в.* (280–298). Москва: НАУКА.
- Веселого, Е. Б. (1960). К вопросу об общественно-политических взглядах и мировоззрении византийского историка XV в. Лаоника Халкокондила. *Вестник МГУ. Серия: Исторические науки*, 1, 43–51.
- Гашић, Д. (2020). Повест о византијској и српској одбрани православне вере у време Фирентинске уније цркава. У: В. Пузовић и В. Таталовић (ур.), *Осам векова аушокефалије Српске православне цркве (1219–2019): историјско, догматско и културно наслеђе, I* (193–202). Београд: Православни богословски факултет.

- Κрасавина, С. К. (1965). Дука и Сфрандзи об унии православој и католической церковей. *Византийский временник*, 27, 142–153.
- Острогорски, Г. (1969). *Историја Византије*. Београд: Просвета.
- Радић, Р. (2000). *Сврах у њозној Византији 1180-1453*, I-II. Београд: Студови културе.
- Ανδριώτης, Ν. Π. (1929). Κριτόβουλος ο Ίμβριος και το ιστορικό του έργου. *Ελληνικά*, 2, 167–200.
- Καραλής, Β. (1997). [Μιχαήλ] Δούκας, *Βυζαντινοτουρκική ιστορία: Μετάφραση - Εισαγωγή - Σχόλια*. Αθήνα: Κανάκη.
- Πρίντζипας, Γ. (1994). Οι ιστορικοί τής Ἀλώσεως. Στο: Ε. Χρυσός (έπιστ. έπιμ), *Ἡ Ἀλωση τής Πόλης*, ΑΙΠΟΣ 15 (76–85). Ἀθήνα: Ακρίτας.
- Cankova-Petkova, G. (1980). Einige Tendenzen in der byzantinischen Geschichtsschreibung des 13. Jahrhunderts, wiedergespiegelt in den Werken des Niketas Choniates, Georgios Akropolites und Theodoros Skoutariotes. *Byzantino Bulgarica*, 6, 83–93.
- Cochrane, E. (1985). *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*. Chicago: University of Chicago Press.
- Constas, Fr. M. (2021). Biblical Hermeneutics. In: S. Papaioannou (ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Literature* (110–132). New York, NY: Oxford University Press.
- Flusin, B. (2006). Prédications et prophéties dans l'œuvre de Doucas. P. Odorico, P. A. Agapitos, M. Hinterberger (éds.), *L'écriture de la mémoire: la littérature de l'historiographie* (353–373). Paris: Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, École des hautes études en sciences sociales.
- Harris, J. (2003). Laonikos Chalkokondyles and the Rise of the Ottoman Turks. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 27, 153–170.
- Housley, N. (1992). *The Later Crusades 1274-1580: from Lyons to Alcazar*. New York: Oxford University Press.
- Hunger, H. (1978). *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner* (I). München: Verlag C. H. Beck.
- Kaldellis, A. (2012). Byzantine Historical Writing, 500-920. In: S. Foot and C. Robinson (eds.), *Oxford History of Historical Writing*, v. 2: 400-1400 (201–217). Oxford: Oxford University Press.
- Kaldellis, A. (2012). *A New Herodotos. Laonikos Chalkokondyles on the Ottoman Empire, the Fall of Byzantium, and the Emergence of the West*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Kaldellis, A. (2021). The Reception of Classical Literature and Ancient Myth. In: S. Papaioannou (ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Literature* (162–180). New York, NY: Oxford University Press.

- Koski, H. (2013). Assessing the Historian Michael Kritovoulus as a Historical Figure through Analysis of Michael Kritovoulus' History of Mehmed the Conqueror. *International Journal of Arts & Sciences*, 6 (2), 1–18.
- Laiou, A. E. (2008). The Palaiologoi and the World around them (1261–1400). In: J. Shepard (ed.), *The Cambridge History of the Byzantine Empire c.500–1492* (803–834). Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- Laurent, V. (1951). Sphrantzès et non Phrantzès: à nouveau!, *Revue des études Byzantines*, 9 (1), 170–171.
- Laurent, V. (1946). Autor de Chronicon Maius attribué à Georges Phrantzes. *Miscellanea Giovanni Mercati*, 123, 273–311.
- Macrides, R. (2003). The Thirteenth Century in Byzantine Historical Writing. In: C. Dendrinos, J. Harris, E. Harvalia-Crook, and J. Herrin (eds.), *Porphyrogenita. Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honor of Julian Chrysostomides* (63–76). Aldershot: Ashgate Publishing.
- Markopoulos, A. (2000). Das Bild des Anderen bei Laonikos Chalkokondyles und das Vorbild Herodot. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 50, 205–216.
- Matschke, K. -P. & Tinnefeld, F. (2001). *Die Gesellschaft im späten Byzanz: Gruppen, Strukturen und Lebensformen*. Köln: Weimar Wien.
- Mitsiou, E. (2011). John Hunyadi and Matthias Corvinus in the Byzantine sources. With an excursus on the „Greek poem on the battle of Varna. In: *Matthias Corvinus und seine Zeit: Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel* (209–229). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Moravcsik, Gy. (1983). *Byzantinoturcica II: Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*. Leiden: E. J. Brill.
- Nikolić, M. (2016). The Greatest Misfortune in the Oikoumene Byzantine Historiography on the Fall of Constantinople in 1453. *Balkanica*, 47, 119–133.
- Neville, L. (2018). *Guide to Byzantine Historical Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norden, W. (1903). *Das Papsttum und Byzanz: die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis zum Untergange des byzantinischen Reichs (1453)*. Berlin: B. Behr.
- Philippides, M. & Hanak, W. K. (2011). *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography, and Military Studies*. Farnham: Burlington; Ashgate: Ashgate Publishing Limited.
- Raby, J. (1983). Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium. *Dumbarton Oaks Papers*, 37, 15–34.
- Reinsch, D. R. & Reinsch-Werner, Lj. H. (2020). *Dukas, Chronographia: Byzantiner und Osmanen im Kampf um die Macht und das Überleben (1341–1462)*. Berlin – Boston: De Gruyter.

- Reinsch, D. R. (2003). Kritovoulos of Imbros. Learned Historian, Ottoman *Raya* and Byzantine Patriot. *Зборник радова Византолошкој инстџиуиуа*, 40, 297–311.
- Setton, K. M. (1978). *The Papacy and the Levant (1204–1571) – vol. II: The Fifteenth Century*. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Smarnakis, I. (2015). Rethinking Roman Identity after the Fall (1453): Perceptions of ‘Romanitas’ by Doukas and Sphrantzes. *Byzantina Symmeikta*, 25, 211–234.
- Ševčenko, I. (1961). The Decline of Byzantium Seen through the Eyes of its Intellectuals. *Dumbarton Oaks Papers*, 15, 167–186.
- Ševčenko, I. (2011). Paleološka učenost. U: S. Mango (prir.), *Istorija Vizantije (302–312)*. Beograd: Dereta.
- Vryonis, S. (1991). Byzantine Cultural Self-Consciousness in the Fifteenth Century. In: D. Mouriki & S. Ćurčić (eds.), *The Twilight of Byzantium: Aspects of Cultural and Religious History in the Later Byzantine Empire (5–14)*. Princeton: Princeton University Press.

ДЕЈАН Р. ГАШИЧ

ПРИШТИНСКИЈ УНИВЕРСИТЕТ ВРЕМЕННО НАХОДЈАЩИЈСЈ
В Г. КОСОВСКА МИТРОВИЦА, ФИЛОСОФСКИЈ ФАКУЛТЕТ
КАФЕДРА ИСТОРИИ

РЕЗЈУМЕ

АНТИЧНЫЕ МОТИВЫ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ РЕМИНИСЦЕНЦИИ
ВИЗАНТИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ XV ВЕКА

Несмотря на вполне отрицательную картину политической действительности христианских народов Балкан в конце XIV и XV вв, это был один из самых ярких периодов ромейской культуры, отблески которой особенно ярко проявляются в интенсивном развитии исторической мысли и осознания близости, преемственности и литературного подражания древним античным образцам. Следуя уже оформленным языкословным отпечаткам о римско-эллинистическом наследии, „историки падения“ в собственных произведениях всегда тщательно *предсказывали современное прошлое* сквозь призму классических преданий (нарративными картинками, сравнениями, реминисценциями, символами), беспрестанно и с горестным стенанием отыскивая причины, из-за которых Константинополь попал в руки османов (1453 г.). Византийские историки после „Падения“ и распада ромейского порядка (τάξις) в своих повествованиях отвергали новую, навязанную османскую политическую действительность, в

которой как во сне ожидалось спасение, пером, как копьем, настаивая, прямо или менее убийственно, на осуществимой возможности всеобщей защиты порабощённой эллинской и христианской культуры. Такие авторские конструкции на самом деле представляли собой укрепление веры и подчёркивание существования „*Respublica Christianorum*“ то есть „христианского комонвелта“, в котором, согласно названию и теме статьи, мы отыскивали бы и маркировали античные мотивы в качестве фрагментов ромейской *коллективной памяти* в историографии XV века, литературные течения которой начинаются в Константинополе и все ведут в Константинополь, который в медиевистике олицетворяет *возникновение* и постепенное *исчезновение* средневекового христианского мира.

Ключевые слова: „историки падения“; античные образцы; нарративные параллели; Византия; Османская империя; XV век.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).